

Natuurhistorisch Maandblad

Orgaan van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

Verantwoordelijke Hoofdredactie: Dr. W. van de Geyn, Natuurhistorisch Museum, Maastricht, telefoon 4174. — Mederedacteurs: Jos. Cremers, Huize „Niethuizen“, Wijnandsrade; Dr. H. Schmitz, S. J., Marienkirche, Steyr, Oberösterreich; R. Geurts, Echt. Penningmeester: Mr. G. van Spaendonck. Postgiro 125366 ten name van het Natuurhist. Genootschap, Maastricht.

Versijnt Vrijdags voor de Maand. Vergad. van het Natuurhistorisch Genootschap (op den eersten Woensdag der maand) en wordt aan de Leden van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg gratis en franco toegezonden. Prijs voor niet-leden f 6.00 per jaar, afzonderlijke nummers voor niet-leden 50 cent, voor leden 30 cent. Jaarl. contributie der leden f 3.50. Auteursrecht voorbehouden.

Correspondentie betreffende Genootschap aan het Secretariaat: Jekerweg 87a, Maastricht.
Correspondentie betreffende Maandblad aan het Natuurhistorisch Museum, Bosquetplein, Maastricht.

INHOUD: Aankondiging van de maandvergaderingen. — Nieuwe leden. — Verslagen van de maandvergaderingen. — De paddestoelen van onze najaars-excursies. — R. Geurts. De flora van Midden Limburg sinds 1939. — Ed. Schoenmakers. Mededeelingen over de vogel-ringterreinen in de gemeente Ambij over 1944. — H. J. Beckers. Bliksembuizen.

AANKONDIGING VAN DE MAANDVERGADERINGEN

te Heerlen op Zaterdag 5 Jan. in het H.B.S.-gebouw, Gasthuisstraat 21, om 3 uur.

Dr. E. Holmann zal spreken over: „De plant in het volksgeleef“.

te Maastricht op Woensdag 9 Jan. in het Museum, om 6 uur.

Mr. Alfr. Van Beneden (Liège) zal een voordracht houden over zijn vogelstudie.

We verzoeken onze leden om op deze vergadering, die speciaal aan de ornithologie gewijd zal zijn, hun eventuele vogelwaarnemingen mee te delen.

te Heerlen op Zaterdag 2 Febr. in het H.B.S.-gebouw, Gasthuisstraat 21, om 3 uur.

Dr. A. A. Thiadens houdt een causerie over „Het leven van een geoloog in Ned. Indië“.

te Maastricht op Woensdag 6 Febr. in het Museum, om 6 uur.

Mej. Dra. D. S. F. Kooyman zal vertellen over haar pogingen om apen te leren tellen.

NIEUWE LEDEN.

Zr. Amelis, R.K. Kweekschool, Bakkerveld, Heerlen.
Ch. Daniels, Kleine Staat 7, Maastricht.
Lt S. A. H. M. van de Geyn, Royal Netherlands Army, No. 1333228. S.E.A.C.
Mevr. D. de Reeper, Molenberglaan 112, Heerlen.
C. H. J. M. Sprokel, Grupellostraat 10, Kerkrade.
Alfr. Van Beneden, rue de Beyne 168, Jupille-Liège.

VERSLAGEN VAN DE MAANDVERGADERINGEN.

HEERLEN, 3 NOV.

Aanwezig de dames: Bour, Jansen, van de Geyn, de Jong-ten Doeschate, Zopp, Schmidt, Hellwig, en de heeren: Coonen, Dijkstra, Hein, Kuyper, Loterijman, van Rummelen, Ubaghs en Vijgen.

De heer van Rummelen zit de vergadering voor en geeft het woord aan den heer Dijkstra.

Dr. S. J. Dijkstra laat onder de aanwezigen het onlangs

uitgekomen boek circuleeren: Geologische bezienswaardigheden in Epen en omgeving, door wijlen R. W. Jongmans. Epen is alom in den lande vermaard en Prof. Dr. W. J. Jongmans, de vader van den schrijver, zegt in zijn inleidend woord, dat deze vermaardheid vooral te danken is aan het feit dat het steenkolengebied hier aan de oppervlakte voorkomt. Heimans heeft dit het eerst ontdekt; ter zijner nagedachtenis werd later hier het naar hem genoemde natuurmonument opgericht, dat zoo menigen bezoeker naar Epen wist te trekken.

De laatste jaren is in deze omgeving veel graafwerk verricht, kwartaire dekzanden werden afgegraven, mooie profielen werden blootgelegd. Daardoor heeft het geologische beeld veel aan duidelijkheid en aantrekkelijkheid gewonnen. Een bezoek aan dit landschap zal echter nog meer waarde krijgen door het gebruik van dit boek, waarin een drietal wandelingen juist door dit deel van het Geuldal zijn beschreven. De natuurliefhebber kan zich dan tevoren over allerlei merkwaardigheden, die de tocht hem onderweg biedt, op de hoogte stellen.

Afbeeldingen van fossielen, photos van het landschap, van ontsluitingen en gebouwen, benevens een wandelkaart verlichten den tekst.

Hierna houdt de heer van Rummelen een lezing over lösssooiden, die hij later hoopt te publiceren.

Tot slot bespreekt de heer Loterijman een tweetal theorieën over de vogeltrek: die van Palmen, volgens welke de vogels vaste wegen zouden volgen en die van Freiherr Geyr von Schweppenburg, de z.g. Leitlinientheorie, waarbij direct de richting van het overwinteringskwartier wordt ingeslagen, ofschoon obstakels (zeëen, open vlakten) wel afwijkingen van den eenmaal ingeslagen weg kunnen veroorzaken.

MAASTRICHT, 7 NOV.

Aanwezig de dames: Kooyman, Bels-Koning, Nahon, Pirson, van de Geyn, van de Mijll Dekker, Kofman-Kamminga, en de heeren: Cremers, v. Rummelen, van der Meulen, Diemont, van Schaik, Dijkstra, Maessen, Mommers, Bels, Wassenberg, Otten, Wijsen, Kamm, Br. Bernardus, Grégoire, Br. Christoforus, Freiling, Br. Maurentius, Jeuken, Leysen, van Mastrigt, Kofman, Grossier, Onstenk, Panhuysen, van Hest, Kemp, van Nieuwenhoven, van Sonderen, Willems, Sondeyker en Schoenmakers.

De Voorzitter: Rector Jos. Cremers heet allen welkom en vraagt wie van de leden iets ter tafel heeft te brengen.

De heer P. J. Bels toont den aanwezigen een nieuw Amerikaansch entomologisch werk: E. O. Essig: College Entomology, uitgegeven in 1942 te New York, The Macmillan Company. Het boek ziet er aantrekkelijk uit, is rijk geïllustreerd en geeft een overzicht over het heele insectenrijk. Bij een vluchting kennismaking viel het hem op dat bij de literatuuropgave in het hoofdstuk over de mieren de naam van Pater Wasmann ontbreekt.

Br. Maurentius heeft dezen zomer aan het Albertkanaal vlak bij de grens *Stenactis annua*, de zomerfijnstraal, gevonden, die er in grooten getale bloeide. Ook *Silene dichotoma*, gaffelsilene, staat daar veel. Een exemplaar dat hij indertijd overplante naar den tuin van de Beyart, bloeit nu voor de tweede maal.

Dr. G. Panhuysen deelt mede, dat op 12 Oct. 1945 door Jos. Paulissen, een der vangers van het Ringstation „Maastricht” een putter gevangen werd, waarschijnlijk een ♂, met een zeer sterke afwijking van de normale kleur van het gevederte. Alle onderdeelen van het gevederte, welke bij een normale putter zwart zijn, zijn bij dit exemplaar vuil wit nl. teugel, kin, oogstreek, achterhoofd, daarbij aansluitend aan beide kanten van den kop een breede streep op de grens van zijkop en hals, staartpennen en vleugels met in het midden van de vleugels een groote gele vlek. Zwart ontbreekt volkomen. Het rood op het voorgedeelte van den kop en het bruin in de rest van het gevederte zijn lichter dan normaal. De witte vlekken welke ook normaal op de staartpennen en op de slagpennen der vleugels voorkomen, teekenen zich helwit af op de vuilwitte staart en slagpennen van dit exemplaar. Het is overigens een vogel van normale bouw en grootte en met de normale lokroep der putters. De heer Mommers vond in Nauman's Naturgeschichte der Vögel Mitteleuropas, Band 3, bladz. 293, vermeld, dat „Spielarten” onder de putters in de vrije natuur niet zeldzaam zijn; geel-witte variëteiten met doorschemerende normale vederkleur komen het meest voor, nu eens met dan weer zonder het rood op het voorste gedeelte van den kop, meestal met de gele vlek op de vleugels; zeer zeldzaam zijn echter zuiver witte exemplaren. Dr. Panhuysen toont de bewuste putter en ter vergelijking een normaal exemplaar.

Hij deelt verder mede, dat door andere vangers van het Ringstation „Maastricht”: Jac. Paulissen en J. Tilly, in het Boscherveld bij Maastricht op 9 Sept. 1945 een ortolaan ♀ en op 10 Sept. 1945 een ortolaan ♂ werden gevangen, terwijl W. Hermans in Amby op 16 en 22 Sept. i.l. eveneens 2 exemplaren (♂ ♂) van deze vogelsoort ving. De ortolaan is volgens P. A. Hens, Avifauna der Nederlandsche Provincie Limburg, bladz. 45, alleen in het Zuiden van Limburg een zeldzame doortrekker. Het is dan ook de eerste maal, dat deze soort door de Ringstations „Maastricht” en „Amby” gevangen en geringd werden.

Op 30 Oct. 1945 ringde het Ringstation „Maastricht” opnieuw een fratertje, ditmaal een ♀ gevangen door Devens in Biesland. Dit is de derde maal, dat een exemplaar van deze soort in Limburg gevangen werd, vroegere vangsten zijn nl. een ♀ in den herfst van 1922 te Amby (Hens, Avifauna pag 37) en een ♂ op 20 Dec. 1943 in het Boscherveld bij Maastricht door het Ringstation „Maastricht”. De soort wordt zelden in het binnenland aangetroffen; wel trekt zij geregeld door langs de kust van ons land. Limosa, Jrg. 17, 1944, bladz. 69 meldt de vangst van 3 ♀♀ dezer soort op 29 Oct. 1943 bij Helmond, en de waarneming van 3 en 9 exemplaren respectievelijk op 6 en 28 Nov. 1943 terzelfder plaatse.

De heer W. G. C. Onstenk brengt een met stroo opgevuld nest van een muis ter tafel, het is te Bunde in de toppen van het gras gevonden. Volgens Rector Cremers behoort dit type nest tot de dwergmuis.

Pater Jeuken vertelt vervolgens dat in het Jezuïetenklooster aan de Tongerschestraat in verschillende vaste waschtafels op de vierde verdieping eenige dagen geleden kleine wormpjes gesignaleerd werden die uit de afvoerbuizen omhoog kropen. Bij nadere bestudeering heeft hij ze kunnen determineren als *Tubifex tubifex*. Dit is een oligochaet, een borstelworm met vier rijen spitse borstels in bundels gerangschikt. Het dier hoort echter in de modder o.a. van den Jeker thuis waar hij met zijn kop in verankerd zit, terwijl de ademende rest van het lichaam in het stroomend of stilstaand water heen en weer zwaait. Het is echter raadselachtig hoe deze diertjes op de 4de verdieping geraken! Zij hebben rood bloed en kunnen zoo aan het slik een roode tint geven — zooals aan de kolonie in de gedemonstreerde reageerbuis duidelijk te zien is. De haemoglobine, die echter andere eigenschappen heeft dan de menschelijke speelt een speciale rol in zuurstofarme omgeving zooals in het rottingslik.

De bovenste sliblaag laat nog wel aerobe omzettingen toe, daaronder komen er echter anaerobe bacteriën aan te pas. De *Tubifex* vreet met den kop in den bodem de modder (anaerobe omzetting) op en werpt ze uit boven op de sliblaag (aerobe omzetting). Zoo ontstaat er een omwoeling van het slib, die plankton en andere waterflora ten goede komt.

Aan de hand van eenige teekeningen werd verteld over de klieving van de *tubifex*-eieren, die prachtig materiaal leverden voor de studie der determinatiestoffen. Hierdoor wordt bij de ontwikkeling van het bevruchte ei de vorming van bepaalde organen gedetermineerd.

Mej. W. van de Geyn bespreekt de dissertatie van Dr. Ir. J. C. A. van Doormaal S.V.D.: De onderzoekingen betreffende de lössgronden van Zuid-Limburg (Haarlem, J. H. Gottmer, 1945).

Ofschoon de laatste jaren de lössoïdentheorie van Jongmans en van Rummelen meer en meer ingang heeft gevonden, was de mondelinge mededeeling van Ir. Dewez (Roermond), over de toename van het percentage zand in de lössmonsters van Zuid naar Noord, voor den schrijver aanleiding dit onderwerp weer eens nader onder de loupe te nemen.

Aan de hand van talrijke beschrijvingen toont schrijver aan dat nagenoeg alle profielen vrijwel uniform zijn en tot twee typen A en AB zijn terug te brengen, waarbij AB alleen door het voorkomen van een kalkvrije laag onder een profiel volgens type A is gekenmerkt. Deze uniformiteit wordt door het verdere onderzoek nog bekrachtigd. Het uitvoerige mineralogisch onderzoek naar de kwantitatieve en kwalitatieve samenstelling der monsters en het mechanisch onderzoek naar de korrelgrootte wijzen wederom er op dat men met een homogene afzetting te doen heeft.

Als oorzaak van deze uniformiteit kan niet de afzetting door water worden aangevoerd, doch slechts windvorming kan een voldoende verklaring geven.

Ook de morphologie van het landschap, waarin deze gelijkmatig samengestelde sedimenten zijn afgezet, pleit tegen afzetting door fluviaatiele oorzaken. Een formatie met zulk een gelijke mineralogische en mechanische samenstelling over een geaccidentieerd terrein is een argument voor de aeolische theorie. Een hoofdstuk over den ouderdom van de löss besluit het boek.

De heer van Rummelen brengt eenige voorloopige bezwaren tegen deze dissertatie naar voren, en beloofde na verdere bestudeering van den inhoud hierop later te zullen terugkomen.

De heer van Rummelen vertelt dan over aardbevingen die in vorige eeuwen in Maastricht geconstateerd zijn. Ze staan beschreven in een door hem uitgegeven boek: Overzicht van de tusschen 600 en 1940 in Zuid-Limburg en omgeving waargenomen aardbevingen, en van aardbevingen welke mogelijk hier haren invloed kunnen hebben doen gelden.

Rector Jos. Cremers heeft later eenige aanvullingen op deze lijst van aardbevingen gestuurd, afkomstig uit: „Annales de Rolduc depuis le 7 Mai 1845 jusqu'au 18 Juillet 1898, commencées en Oct. 1878 par B. A. Pothast (onuitgegeven, bevinden zich in het archief van Rolduc).

p. 108 s.a. 1873, 22 Oct.

„Tremblement de terre, un mercredi”.

p. 120 s.a. 1877, 24 Juin.

„Dimanche 20 minutes avant la messe de 9 heures, formidable tremblement de terre. La chaux des plafonds tombe comme de la neige, très fine et l'on entend „le petit bruissement. Des globes, des statuettes tombent. Diverses crevasses se produisent même à l'église. „Devant mon No. 2 le plafond se déchire. Je me „trouve dans ma porte; Mr. Brouwers est placé près „de la sonnette, il me crie: „N'avancez pas, le tout „s'écroule”. „Mes photographies se balancent et plusieurs restent suspendues les unes sur les autres. „J'ai regardé mon Mozart avec anxiété. Des élèves „se sauvant du corridor vers la place avancement in-

„certainement, le sol se mouvant sous leurs pieds.
„Le tout une affaire de six seconds.
„Libera me Domine... in illa die tremenda quando
„movenda est terra”.

(Professor B. A. Pothast was te Rolduc leeraar in de muziek, daarvandaan de Mozart op zijn kamer. „Des statuettes tombent”... bij die gelegenheid vielen ettelijke der 12 Apostelbeelden, die zich bevonden langs den muur op den gang bij de z.g. bisschopszaal van hunne consôles. Jos. Cr.).

Verder staat in Rolduc's Jaarboek 1931, onder datum 10 Juli, in het Jaarboek 1933 op 20 Nov. 1933 en in het Jaarboek 1938 op 11 Juni eene korte vermelding van eene aardbeving die hier werd waargenomen.

HEERLEN, 1 DEC.

Aanwezig de dames: Claessen, Bour, Janssen, Sadée, Schmid, Zopp, Hellwig, en de heeren: Adams, Bouman, Boyens, Coonen, Dijkstra, Eyck, Huybrecht, Kusters, Loterijman, van Rummelen, Vos en Vijgen.

Het verslag van de lezing over eigen vogelwaarnemingen van den heer Loterijman zal in een volgend maandbladnummer verschijnen.

MAASTRICHT, 12 DEC.

Aanwezig de dames: Hoeberechts-Roebroeck, Meyer, Kooyman, Kofman-Kamminga, van de Geyn, en de heeren: Cremers, van Rummelen, Nijst, Kemp, van Masttrigt, van Noorden, Sondeyker, Br. Christoforus, Br. Maurerius, Regout, Willemse, Onstenk, Maessen, Mommers, Schulte, Kofman, Otten, Wassenberg, van Nieuwenhoven, Maassen, Jeuken, Wijsen, Leysen, Goffin, Meyer, de Vries, Kamm, van Schaik, Grégoire, Daniels, Batta, Dijkstra, van Sonderen, Schoenmakers.

De voorzitter Rector Cremers geeft na een kort welkomstwoord het woord aan Pater van Nieuwenhoven, die op boeiende wijze vertelt over de opzienbarende veranderingen die in een korte spanne tijds, tijdens de ontwikkeling, in het lichaam van de vliegpop plaats grijpen. Deze voordracht zal als apart artikel later in het Maandblad worden uitgegeven.

Vervolgens geeft Pater Jeuken een aanvulling op zijn mededeeling van de vorige vergadering over Tubifex. De heer F. A. Stafleu (Utrecht) schreef hem hierover het volgende:

Tubifex is bij uitstek een riooldier; vermoedelijk is de Jeker, wellicht ook de Maas, sterk vervuild bij de uitmonding der riolen. Op dergelijke plaatsen houdt Tubifex zich bij voorkeur op. Er zijn een aantal waarnemingen dat Tubifex ook in de riolen zelf zit, hoewel bij mijn weten niet in Holland. Het naar boven kruipen is op zich zelf een merkwaardig verschijnsel. Het is bekend dat Tubifex, indien ze in de modder zit, negatief geotactisch is. Als bijvoorbeeld na een stortbui de Tubifex door een groote hoeveelheid slib in zijn natuurlijk milieu begraven wordt, dan vindt het dier door zijn negatieve geotaxis weer de onnervlakte. Welke organen hierbij een rol spelen is niet bekend. Als de dieren echter buiten hun natuurlijk milieu i.c. de modder geraakt zijn, vertoonen ze meestal geen duidelijke negatieve geotaxis. Het optuigen tot de 4e verdieping pleit echter wel voor een duidelijke negatieve geotaxis buiten de modder. Dit is voor een wormpje een groote prestatie!

Waarschijnlijk speelt hierbij het zuurstofgebrek in het riool een rol. Dit kan veroorzaakt zijn door te sterke vervuiling.

Hierop deelt de heer Grégoire mede, dat de Jeker inderdaad de laatste jaren niet zoo intens is schoongemaakt en dat ook de rioleering minder vaak is doorgespoeld als gebruikelijk.

De heer van Rummelen zegt vervolgens dat er in de Gazet van Limburg een advertentie gestaan heeft van de Limburgsche Federatie van Postduivenbonden, waarbij premies ad f. 2.50 uitgelooft worden voor elke gedooide sperwer! Hij heeft echter de overtuiging dat de sperwer niet zoo nadeelig is voor de duivensport als andere wél door de vogelwet beschermde roofvogels.

De volgende gegevens over het voedsel van de sperwer werden voor hem door Dr. S. J. Dijkstra nagezocht in het Handbuch der Deutschen Jagd van Uttendörfer:

„Onder 42261 prooien van de sperwer waren 4293 huis-musschen, 3451 vinken, 3051 zanglijsters, 2196 gierzwaluwen, 2922 veldleeuwerikken, 2785 koperwieken, 2022 koolmeezen, 2003 grasmusschen, 1840 merels, 1511 ringmusschen, 1440 boomniepers, 1286 groenvinken en 1195 roodborstjes”. Deze lijst geeft een recht goede en juiste indruk van de voornaamste prooi en daar komt het bij de roofvogels tenslotte op aan, en niet op wat de roofvogels bij gelegenheid vangen kunnen. De 950 waargenomen zoogdierprooien (2 %) spelen voor den sperwer slechts een ondergeschikte rol. Deze bestaan voor de helft uit veldmuizen, n.l. 474.

De heer Kofman vult deze gegevens aan met opgaven uit Roofvogels van L. Tinbergen, waaruit blijkt dat ook in Nederland de sperwer zelden of nooit duiven slaat, hetgeen bij de geringe grootte vooral van het ♂ wel te begrijpen is. Voor de slechtvalk daarentegen, die aanmerkelijk groter is, wordt opgegeven, dat bij een onderzoek 25 % van de prooidieren uit tamme duiven bestond. Verder bestaat de prooi van de torenvalk bijna geheel uit muizen, terwijl de boomvalk en het smelleke alleen kleinere vogels vangen. Inderdaad bestaat het gevaar dat ook deze laatste vogelsoorten het slachtoffer worden van het uitloven van premies op het doden van sperwers, temeer omdat men gewoonlijk al deze roofvogels „sperwers” noemt; hier b.v. onderscheidt men de roofvogels alleen naar hun grootte in „dubbele” sperwers (de ♀♀) en „enkele” sperwers (de ♂♂).

De vergadering beslist dat de secretaris van het Natuurhistorisch Genootschap met de Limburgsche Federatie van Postduivenbonden contact zal zoeken.

DE PADDENSTOELEN VAN ONZE NAJAAREXCURSIES.

Op de excursie van 13 Oct. naar de bosschen van Geulle-Bunde werden de volgende soorten gevonden:

Amanita muscaria, pantherina, vaginata
Lepiota procera
Tricholoma nudum, ionides, rutilans
Clitocybe nebularis
Laccaria laccata var. amethystina
Collybia radiata
Mycena filipes
Hygrophorus eburneus
Lactarius turpis, controversus
Russula nigricans
Marasmius scorodionius
Schizophyllum commune
Entoloma rhodopolium, turbidum
Pluteus cervinus
Claudopus variabilis
Pholiota mutabilis, destruens
Tubaria furfuracea
Psalliota campestris
Stropharia aeruginosa
Hypholoma fasciculare, sublateritium
Psathyra spadiceo-grisea, disseminata
Coprinus atramentarius, micaceus, plicatilis
Boletus piperatus, parasiticus, miniatoporus
Polyporus zonatus
Stereum hirsutum
Lycoperdon echinatum, perlatum
Scleroderma vulgare
Peziza aurantia.

Op 21 Oct. vonden we op de Brunssemerheide:

Amanita muscaria, pantherina, rubescens
Tricholoma nudum
Mycena polygramma
Lactarius torminosus, rufus